

АНАЛІЗА ТРЬОХ ПОЕМ ШЕВЧЕНКА

(матеріал для старшого юнацтва до конкурсу знання)

Заввага до матеріалу:

Цього року припадає 150-та річниця смерті Тараса Шевченка. Зважаючи на те, що за кілька років будемо відзначати 200-ліття його народження, Крайова Виховна Рада рішила у праці з юнацтвом зосередитись цього року на творчості Шевченка, а в річницю народження увага буде звернена більше на вивченню біографії Шевченка. Слід пам'ятати, що Шевченко вважається національним пророком українців за те, що більше як будьхто інший пробудив в народі національну свідомість. Отож, зовсім логічно, щоб цього року була присвячена увага на вивченні Шевченкової спадщини, адже на ній виховувались члени ОУН, УПА, СУМ.

На конкурсі знання будуть поставлені питання про одного з поем Шевченка (поем, не коротких віршів). Учасники конкурсу мають свободу вибрати собі будьяку поему і до неї відповідно приготувитись. Найважливіше для конкурси є спроможність відповісти на два аналітичні питання відносно вибраної поеми:

1. Що найважливіше Шевченко прагнув сказати у тій поезії?
2. Які цікаві символи чи образи виступають у поезії?

Для того, щоб улегшити підготовку до цієї частини конкурсу знання, подаємо аналізу трьох поем Шевченка. Радиться, щоб юнацтво не так вивчало те, що написано у цих рефератах, а зробило власну аналізу, при чому цей матеріал є тільки допоміжним. Поручається виховникам і впорядникам роїв старшого юнацтва відкласти одні сходи для групової аналізу. Найкраще є розділити поему по членах роя так, щоб кожен член (а можна працювати і парами) міг самостійно проаналізувати невелику частину поеми, а потім всі члени роя діляться своїми аналізами. Зрозуміло, що така аналіза повинна вкінці перейти у ширшу дискусію, на тему, що природно в'яжеться з поемою.

До Основ'яненка (поема написана 1839 року)

Б'ють пороги; місяць сходить.
Як і перше сходив...
Нема Січі, пропав і той,
Хто всім верховодив!
Нема Січі; очерети
У Дніпра питають:
"Де-то наші діти ділись,
Де вони гуляють?"
Чайка скиглить літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.
На тім степу скрізь могили
Стоять та сумують;
Питаються у буйного:
"Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарились?
Верніться! дивіться —
Жита похилились.
Де паслися ваші коні.
Де тирса шуміла.
Де кров ляха, татарина
Морем червоніла...
Верніться!" — "Не вернеться!
Заграло, сказало
Синє море. — Не вернеться,
Навіки пропали!"
Правда, море, правда, синє!
Такая їх доля:
Не вернеться сподівані,
Не вернеться воля.
Не вернеться запорожці,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани!
Обідрана, сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко-важко сиротині,
А ніхто не бачить...
Тільки ворог, що сміється...
Смійся, лютий враже!
Та не дуже, бо все гине,—
Слава не поляже;

Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі.
Чия правда, чия кривда
І чії ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава.
Слава України!
Без золота, без каменю.
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.
Чи так, батьку отамане?
Чи правду співаю?
Ех, якби-то!.. Та що й казать?
Кебети не маю.
А до того — Московщина,
Кругом чужі люде.
"Не потурай", — може, скажеш.
Та що з того буде?
Насміються на псалом той,
Що виллю сльозами;
Насміються... Тяжко, батьку,
Жити з ворогами!
Поборовся б і я, може,
Якби малось сили;
Заспівав би, — був голосок.
Та позички з'їли.
Отаке-то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже!
Блуджу в снігах та сам собі:
"Ой не шуми, луже!"
Не втну більше. А ти, батьку,
Як сам здоров знаєш;
Тебе люде поважають.
Добрий голос маєш;
Співай же ім, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили.
Про старину, про те диво.
Що було, минуло...
Утни, батьку, щоб нехотя
На весь світ почули.
Що діялось в Україні,
За що погибала.
За що слава козацькая

На всім світі стала!
Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу,
Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає,
Як дівчина під вербою
Гриця заспіває.
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині.
Поки ляже в чужу землю,
В чужій домовині.

Аналіза поеми

Дуже боліло Шевченка, що Україна не тільки поневолена, але її народ втратив віру у спроможність змінити своє становище, свою долю. А в минулому ця земля рясно (abundantly) родила лицарів-козаків, які завзято воювали проти зазіхань ворога (courageously fought against the evil designs of enemies). Поет думає над тим, як наштовхнути народ на активніший опір окупантові (how to nudge the people to more active opposition), як убити в ньому вирощену неволею рабську покірливість (its servile docility nourished by slavery).

Шевченко високо поважав письменника Григорія Квітку-Основ'яненка за те, що написав багато повістей по-українському про життя уукраїнських селян. Тому звертається до нього із закликом писати про славне козацьке минуле, будити серця людей, адже *«слава не поляже; не поляже, а розкаже...»* Шевченко називає Основ'яненка отаманом, батьком, орлом сизокрилим, сподіваючись, що до його авторитетного слова люди прислухаються. У другій половині поеми Шевченко немов веде розмову з Основ'яненком, в якій розводиться (dwells upon) думками над сучасним станом українського народу в порівнянні до того, яким був за Козаччини.

Вірш починається описом буйної придніпровської природи, де колись стояла легендарна Січ — столична фортеця енергійного, волелюбного козацтва. Навіть природа відчуває відсутність козацького лицарства, плаче і тужить за ним.

Із згадками про ту колишню козацьку Україну, Шевченко протиставляє картину сучасної йому України:

*Обідрана, сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко-важко сиротині,
А ніхто не бачить...*

Шевченко реально усвідомляє (is aware), що козацтво не відродиться (be reborn) в своїй колишній формі, бо все зчасом (in due time) минає.

*Не вернуться запорожці,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну червоні жупани!*

Але Шевченко сильно вірить, що дух давнини, згадки про козацьку боротьбу у думах, що їх співали по селах кобзарі, всякі сліди козацького життя, що стали невід'ємною (inseparable) частиною українського побуту (everyday life) — все це вкінці пробудить народ до нової боротьби. Пам'ять про славне минуле і свідомість (awareness) свого козацького походження допоможуть знову оживити зневірений (despondent) народ.

*Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава.
Слава України!*

Шевченко прагне того, щоб у народі ширилось краще знання про козацьку минувшину. Раз люди зацікавляться минулим, стануть і думати про те, чому козаки так завзято, так пристрасно воювали проти ворогів, які облудно (deceitfully) намагаються представити себе перед світом, як носії (carriers) добра, поступу, культури, батьківської опіки...

*Смійся, лютий враже!
Та не дуже, бо все гине,—
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі.
Чия правда, чия кривда
І чії ми діти.*

Шевченко присвятив багато своїх поем тому, щоб зобразити (portray) велич і красу козацтва. Гостро тужив за запорозькими лицарями, і тому оспівував все, що нагадувало славні сторінки української історії. Шевченко пишався героїчним минулим нашого народу і вірив, що козацька «слава не поляже, а розкаже, що діялось на світі». Згодом світ усвідомить наскільки він утратив із знищенням українського козацтва. Чейже козацтво колись служило заслоном (protective shield) на шляху могутніх орд і врятувало Європу від заглади (annihilation).

Поезія «До Основ'яненка», хоч і пройнята тугою (filled with a longing) за славним минулим, все-ж таки спроектована на сучасність (is directed to the present): автор промовляє до національної свідомості українців, до їхнього почуття чести (honor) й гідності (dignity). Нація, яка має такі пісенні скарби і в якій живе історична пам'ять, не може загинути. Українці можуть пишатися тим, що перекази про історію, які передаються з одного покоління до другого, не зашиті облудою, як книжки з історії ворожих нам авторів — оспівувачів кровожадних імперій.

І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє ПОСЛАНІЄ

(поема написана 1845 року)

І

І смеркає, і світає,
День божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває.
Тільки я, мов окаянный,
І день і ніч плачу
На розпуттях велелюдних,
І ніхто не бачить,
І не бачить, і не знає —
Оглухли, не чують;
Кайданами міняються,
Правдою торгують.
І господа зневажають,—
Людей запрягають
В тяжкі ярма. Орють лихо,
Лихом засівають,
А що вродить? побачите,
Які будуть жнива!
Схаменіться, недолуди,
Діти юродиві!
Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну,
Розкуйтеся, братайтеся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі.
В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претесе на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого. Волі! волі!
Братерства братнього! Найшли,

Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слов велику силу,
Та й більш нічого. Кричите,
Що бог створив вас не на те,
Щоб ви неправді поклонились!..
І хилитесь, як і хилились!
І знову шкуру дерете
З братів незрящих, гречкосіїв,
І сонця-правди дозрівать
В німецькі землі, не чужії,
Претесея знову!.. Якби взять
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тойді оставсь би сиротою
З святими горами Дніпро!

Ох, якби те сталось, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б діти, мати б не ридала,
Не чули б у бога вашої хули.
І сонце не гріло б смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землі.
І люди б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою.

Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде.
Розкуються незабаром
Заковані люде,
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!
І потече сторіками
Кров у сине море
Дітей ваших... і не буде
Кому помагати.
Одцурається брат брата
Т дитини мати.
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І навіки прокленетесь
Своїми синами!
Умийтеся! образ божий
Багном не скверніте.
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувать...

Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко! глибоко!
Дознаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засудять,
і премудрих
Немудрі одурять!

І І

Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрость би була своя.
А то залізете на небо:
«І ми не ми, і я не я,
І все те бачив, і все знаю,
Нема ні пекла, ані раю,
Немає й бога, тільки я!
Та куций німець узловатий,
А більш нікого!..» «Добре, брате,
Що ж ти таке?»

«Нехай скаже

Німець. Ми не знаєм».
Отак-то ви навчатесь
У чужому краю!
Німець скаже: «Ви моголи» ¹.
«Моголи! моголи!»
Золотого Тамерлана ²
Онучата голі.
Німець скаже: «Ви слав'яне».
«Слав'яне! слав'яне!»
Славних прадідів великих
Правнуки погані!
І Коллара ³ читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганка ⁴,
І в слав'янофіли ⁵
Так і претесь... І всі мови
Слав'янського люду —
Всі знаєте. А свої
Дастьбі... Колись будем
І по-своєму глаголять,
Як німець покаже
Та до того й історію
Нашу нам розкаже,—
Отойді ми заходимось!..
Добре заходились

По німецькому показу
І заговорили
Так, що й німець не второпа.
Учитель великий,
А не те, щоб прості люде.
А гвалту! а крику!
«І гармонія, і сила,
Музика, та й годі.
А історія!.. поема
Вольного народа!
Що ті римляне убогі!
Чортзна-що — не Брути! ⁶
У нас Брути! і Коклеси! ⁷
Славні, незабуті!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась.
У голови гори слала,
Степом укривалась!»
Кров'ю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах!
Окрадених трупах!
Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли ⁸,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тойді себе: що ми?..
Чиї сини? яких батьків?
Ким? за що закуті?..
То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття — ваші пани,
Ясновельможнії гетьмани.
Чого ж ви чванитеся, ви!
Сини сердешної України!
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучче, як батьки ходили.
Не чваньтесь, з вас деруть реміні
А з їх, бувало, й лій топили.
Може, чванитеся, що братство
Віру заступило.
Що Синопом, Трапезондом
Галушки варило.

Правда!.. правда, наїдались.
А вам тепер вадить.
І на Січі мудрий німець
Картопельку садить⁹,
А ви її купуєте,
Їсте на здоров'я
Та славите Запорожжя.
А чиею кров'ю
Ота земля напоєна,
Що картопля родить,—
Вам байдуже. Аби добра
Була для городу!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!..
Правда ваша: Польща впала
Та й вас роздавила!

Так от як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву,
І вам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

І І І

Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають.
Замість пива праведную
Кров із ребер точать.
Просвітити, кажуть, хочуть
Материні очі
Современними огнями.
Повести за віком,
За німцями, недоріку,
Сліпую каліку.
Добре, ведіть, показуйте,
Нехай стара мати
Навчається, як дітей тих
Нових доглядати.
Показуйте!.. за науку,
Не турбуйтеся, буде
Материна добра плата.
Розпадеться луда
На очах ваших неситих,
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх

І батьків лукавих.
Не дуріте самі себе,
Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.
Бо хто матір забуває,
Того бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають.
Чужі люди проганяють,
І немає злomu
На всій землі безконечній
Веселого дому.
Я ридаю, як згадаю
Діла незабуті
Дідів наших. Тяжкі діла!
Якби їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину.
Отака-то наша слава,
Слава України.
Отак і ви прочитайте,
Щоб не сонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли,
За що розпинали!
Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата,—
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.
Благословить дітей своїх
Твердими руками
І діточок поцілує
Вольними устами.
І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній
Тихо засіє
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

Аналіза поеми «Посланіє»

Поема «Посланіє» має виховно-повчальний характер. У ній Шевченко побатьківськи навчає, якими законами повинні українці жити і яким шляхом українцям іти для досягнення національного ідеалу. Місцями він навіть висловлює гострий гнів (anger) на своїх земляків за їхні провини (wrongdoings) супроти рідного народу. Найважливіше, Шевченко вчить, потрібно, щоб українці: добре вивчали свою історію, зберігали традиції, духовість і світогляд рідного народу, не кидалися насліпо в обійми чужих ідеологій і не піддавалися хитрим намовам окупантів, були об'єднаними і жили по закону братерства, змагались безкомпромісово до досягнення волі та справедливості для свого народу і за те, щоб українці зажили у власній «хаті» (себто, в незалежній державі).

У своїм «Посланію» (letter/epistle) Шевченко гостро картає (scolds) тих земляків, що своїми діями і відношенням (attitude) до українських справ свідомо чи несвідомо «розпинають» (stigmatize) Україну. Але хоч Шевченко звертається у першу чергу до певної групи українців — його найбільше турбує поведінка українського панства та освічених кіл — думки, висловлені в «Посланії» безперечно відносяться до всіх українців, і на цих думках слід усім поколінням виховуватись. Зрештою, вже у самому заголовку Шевченко кличе усіх нас усвідомити себе частиною єдиної нації, яку він дуже влучно окреслює (pointedly defines), як «мертві, живі і ненароджені» покоління (generations) народу. Нація твориться і живе на основі спільної волі (common will) усіх поколінь, тому Шевченко бажає, щоб кожне покоління усвідомило, до якої міри її дії впливають на долю цілої нації на довгі століття.

Найбільше Шевченко сварить і критикує українських панів, нащадків колишньої козацької старшини. Коли Москва ліквідувала Гетьманщину, вони забезпечили себе привілеями та великими земельними посілостями (landholdings) з кріпаками (serfs) взаємну за вірну службу (loyal service) російській імперії. Шевченко мав нагоду пізнати тих українських панів під час своїх подорожей по Україні. Вони його щедро приймали у себе, але на Шевченка вони справили погане вражіння. Хоч займали важливі позиції, вони майже нічого не робили для української справи, гірше того — допомагали окупантові «господарювати» в Україні та визискувати (exploit) українців.

Гірше ляха свої діти

Її [Україну] розпинають.

До них Шевченко звертається гострими словами:

Кайданами міняються,

Правдою торгують.

І Господа зневажають,—

Людей запрягають

В тяжкі ярма...

І хилитесь, як і хилились!

І знову шкуру дерете з братів...

Дехто з них заплюшував (closed) очі на великі несправедливості (injustices), що чинилися в Україні. Інші заявляли Шевченкові про свою прихильність модним ліберальним ідеям про свободу і братерство, з якими заізнались в час подорожей по Західній Європі, але нічого

не робили для здійснення тих ідей в Україні. А могли би вони увести ті ідеали у себе, звільняючи своїх кріпаків. Їх заяви були пусті, чому годі дивуватись, бо таким фальшивим життям жили самі творці ліберальних гасел на Заході.

*Найшли,
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого...*

На бенкетах ці «вільнодумачі» пани любили хвалитись, що вони нащадки славних предків, і немов уявляли себе сьгоднішніми провідниками народу. Але вони не цікавилися і не переймалися злободенними (actual) турботами того народу. Робили благородні деклярації, але діла (action) не було. Шевченко перестерігає їх не помагати ворогові гнобити (oppress) та послаблювати (weaken) свій народ, не брати участі в системі клясової експлуатації, уведеної окупантом для роз'єднання (dividing) народу. Він закликає їх жити згідно з вищим і вічним Божим Законом любови брата.

*Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувать...
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко! глибоко!
Дознаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засудять.*

Але Шевченко, в основному, не промовляє у своїм «Посланії» виключно до українців панського стану. Його слова осуду (condemnation) відносяться чи не до всього народу. Він звертає увагу на негативні тенденції, які поширились на весь народ. Через ті тенденції український народ не готовий і не спроможний братися до державного будівництва (state building). Тут Шевченко виступає як проникливий (perceptive) психолог, який розуміє до якої міри вина за наше національне лихо лежить на нас самих. Послаблює нас і наша рабська (servile) ментальність, і наша схильність ставити приватні інтереси, своє «Я», понад інтересами цілої нації.

Одні пруться у чужі землі шукати багатства, і там забувають про рідний край і народ.

*Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претесь на чужину
Шукати доброго добра...*

Другі кидаються вивчати мови інших народів, щоб справляти враження (give the appearance) дуже культурних людей, але рідної української мови встидаються і не вивчають. Говорять, що українська мова — «чудова музика, гармонія», але не вживають її у щоденному житті, мовляв нею не говорять освічені люди.

Інші навіть не стараються пізнати історії свого народу. Вони закуті (shackled) своєю темнотою (ignorance), несвідомістю, і не хочуть узнати (discover for themselves) правди, бо бояться, що за таке будуть покарані владою.

*Оглухли, не чують;
Кайданами міняються...
Чого ж ви чванитеся, ви!
Сини сердешної України!
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучче, як батьки ходили?*

Ще інші переносять в Україну модні чужі філософії. Чомусь у багатьох українців є нахил покладатись (place their confidence) тільки на те, що говорять чужі авторитети, довіряти чужим більше як духовим провідникам свого народу і своїй національній мудрості.

*У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі.
В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.*

Шевченко вважає, що велика частина освічених українців насправді не має чим похвалатись. Знання в них поверхове (superficial), вони вміють тільки повторювати без глибшої задуми те, чого понаучувались у чужих — тому у них мудрість позичена, а власної мудрости не розвинули.

Приймають чужі інтерпретації історії, хоч у них принижується здобутки українського народу (Ukrainian achievements are diminished) та знеславлюється великих постатей української історії (great figures of Ukrainian history are defamed), особливо тих, хто боровся за самостійність, а вихвалюється зрадників народу, що лизали чоботи окупантам.

Аж дивно, як для багатьох українців чужинець, а не свій — найвищий авторитет. Для них, вагу має тільки те, що скаже «німець» (чужий знавець). Замість черпати з криниці національної мудрости українського народу, вони переймають непродумані теорії чужих учителів. Шевченко вже тоді перестерігав, що такі учителі поведуть цілі народи у пропасть (що й сталося, коли взялися застосовувати вчення Карла Маркса).

*Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрость би була своя.
А то залізете на небо:
«І ми не ми, і я не я,
І все те бачив, і все знаю,
Нема ні пекла, ані раю,
Немає й Бога, тільки я!
Та куций німець узловатий [такий, що на все має розв'язку-теорію],
А більш нікого!..»*

Шевченко визнає, що є багато, чого можна навчитись в інших народів. Він навіть заохочує українців щедро черпати із скарбів світової культури. Україні потрібні освічені люди із найширшими знаннями. Рівночасно Шевченко пригадує, що людина, яка не знає про свій народ і не дбає про долю власного народу, не може вважатися повноцінною (a full human being). Чейже, що це за людина, яка про рідну матір забуває?

*Учітесь, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь.
Бо хто матір забуває,
Того бог карає...*

Зрештою, нема чого встидатися, що ми — українського роду. Український нарід впродовж своєї історії створив багато цінного. На українській землі здавна панувала воля для усіх. Українці ще давно дали приклад справедливого суспільства (just society). Тому гріхом би було, щоб національні традиції українського народу пішли в забуття.

При цьому Шевченко прагне того, щоб українці глибше призадумалися, як то сталось, що втратили колишню славу могутнього народу. Він радить звернутися до історії і там шукати причин, чому Україна докотилась «до самого краю». Може таким способом народ зрозуміє, як ворог вдається до хитрих способів для розкладання (demoralization) та послаблення нашої нації, і як сьогоднішні покоління стали такими рабами, що вже навіть і не відчують тягар кайдан, в яких ходять, і несвідомі, якими морально зламаними вони стали, пристосувавшись до несправедливої ворожої системи (how morally debased they have become by adapting themselves to an unjust foreign system).

*Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли ⁸,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тойді себе: що ми?..
Чиї сини? яких батьків?
Ким? за що закуті?..*

Воно правда, що історія нашого народу не менш славна і героїчна, як, наприклад, історія римлян. Українці мали навіть більш шляхетних (noble) героїв як римляни тому, що наші герої билися за правду і справедливість, а римляни билися, щоб підкорити (subdue) інші народи. Але наша історія знає і приклади зради (betrayal), вислугування (kowtowing) чужим окупантам, допомоги ворогові у боротьбі проти рідного народу. Взагалі, дуже тяжко на долю українців лягла їхня рабська психологія, яка глибоко закорінилась (has deeply rooted itself) у їхній свідомості (consciousness).

З великим болем згадує Шевченко про «поганих» гетьманів, яких характеризує або як «грязь [бруд] Москви» або як «Варшавське сміття». Такими поганими гетьманами Шевченко вважає Розумовського, Скоропадського, Самойловича, Брюховецького, Тетерю,

Ханенка — усі вони діяли на руку Москві або Варшаві. Натомість, Шевченко високо ставить Дорошенка, Мазепу, Полуботка і Хмельницького, хоч до останнього мав великий жаль за Переяславську угоду про союз України з Москвою.

Українцям треба плекати (cultivate) національну гідність, а разом із тим — єдність і національну солідарність (solidarity). Тільки таким шляхом ми знову станемо тим народом, яким колись були, коли Україна входила до числа потуг (superpowers) світу.

*Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата,—
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати...
І оживе добра слава,
Слава України!..*

Ціле «Послання» Шевченка насичене великою любов'ю до України і рідного народу, любов'ю щирою і готовою на будьякі жертви (sacrifices). Бог дав українцям чудову землю і поставив їм закон триматися цієї землі; тут його коріння і звідси йому черпати силу.

*Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну...
Нема на світі України,
Немає другого Дніпра...*

Для легшого сприйняття поеми, пропонується аналізувати поему по частинах.

Перша частина. „Схаменіться (come to your senses), українці!“:

- образ українського народу за часів Шевченка: одні вже не відчують, що живуть в неволі, українські пани допомагають окупантові гнобити (exploit) селян, інші втікають в чужі краї або стають приклонниками (followers) фальшивих чужих ідеологій;
- Шевченкове намагання усвідомити блудних синів України про наслідки їх протиукраїнських дій;

Друга частина. „Як би ми вчилися так, як треба“:

- фальшивість чужих ідеологій; тупість сліпої орієнтації на чужі авторитети (stupidity of excessive reliance on foreign “experts”);
- лицемірність (hypocrisy) у поведінці багатьох українців (наприклад, вихваляють (praise) красу української мови, але не говорять нею);
- доцільність (advisability) доброго простудіювання української історії, зупинячись над шкідливими кроками деяких гетьманів.

Третя частина. „Учітєся!“:

- Значну вину за те, що Україна доборолась «до самого краю» носять самі українці;
- Об'єднання всіх українців приведе до відродження України та світу, до „доброї слави“.

КАВКАЗ (поема написана 1845 року)

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі.
Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Що день божий добрі ребра
Й серце розбиває.
Розбиває, та не вип'є
Живущої крові,—
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.
І неситий не виоре
На дні моря поле.
Не скує душі живої
І слова живого.
Не понесе слави бога,
Великого бога.

Не нам на прю з тобою стати!
Не нам діла твої судить!
Нам тільки плакати, плакати, плакати
І хліб насущний замісить
Кровавим потом і сльозами.
Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить.
Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений?
І нам даси жити!
Ми віруєм твоїй силі
І духу живому.
Встане правда! встане воля!
І тобі одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки.
А поки що течуть ріки,
Кроваві ріки!

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі.
Отам-то милостивії ми
Ненагодовану і голу
Застукали сердешну волю

Та й цькуємо. Лягло костьми
Людей муштрованих чимало.
А сльоз, а крові? напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов'їх. А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі!
А матерніх гарячих сльоз!
А батькових, старих, кровавих,
Не ріки — море розлилось,
Огненне море! Слава! слава!
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам-царям
Слава!

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті.
І вам, лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся — поборете,
Вам бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!

Чурек і сакля — все твоє;
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не возьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах.
А в нас!.. На те письменні ми,
Читаєм божії глаголи!..
І од глибокої тюрми
Та до високого престола —
Усі ми в золоті і голі.
До нас в науку! ми навчим,
Почому хліб і сіль почім!
Ми християне; храми, школи,
Усе добро, сам бог у нас!
Нам тільки сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана; чом ми вам
Чурек же ваш та вам не кинем,
Як тій собаці! чом ви нам
Платить за сонце не повинні! —
Та й тільки ж то! ми не погане,
Ми настоящі християне,
Ми малим ситі!.. А зате!
Якби ви з нами подружили.
Багато б дечому навчились!

У нас же й світа, як на те —
Одна Сибір неісходима,
А тюрмі а люду!.. Що й лічить!
Од молдаванина до фінна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує!
У нас Святую біблію читає
Святий чернець і навчає,
Що цар якийсь-то свині пас 2
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив. Тепер на небі.
От бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом не просвіщенні,
У нас навчіться!.. В нас дери,
Дери та дай,
І просто в рай,
Хоч і рідню всю забери!
У нас! чого-то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм,
Французів лаєм. Продаєм
Або у карти програєм
Людей... не негрів... а таких
Таки хрещених... но простих.
Ми не гішпани; крий нас, боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті жиди. Ми по закону!..
По закону апостола
Ви любите брата!
Суєслови, лицемери,
Господом прокляті.
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу!
Та й лупите по закону:
Дочці на кожушок,
Байстрюкові на придане,
Жінці на патинки.
Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!

За кого ж ти розіп'явся,
Христе, сине божий?
За нас добрих, чи за слов
Істини... чи, може,
Щоб ми з тебе насміялись?
Воно ж так і сталось.
Храми, каплиці, і ікони,

І ставники ³, і мірри ⁴ дим,
І перед образом твоїм
Неутомленніє поклони.
За кражу, за війну, за кров,
Щоб братню кров пролити, просять
І потім в дар тобі приносять
З пожару вкрадений покров!!
Просвітились! та ще й хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям!..
Все покажем! тільки дайте
Себе в руки взяти.
Як і тюрми муровати,
Кайдани кувати,
Як і носити!.. і як плести
Кнути узловати,—
Всьому навчим; тільки дайте
Свої сині гори
Остатні... бо вже взяли
І поле, і море.

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката, довелось пролити
Кров добру, не чорну. Довелось запити
З московської чаші московську отруту!
О друже мій добрий! друже незабутий!
Живою душею в Україні витай,
Літай з козаками понад берегами,
Розриті могили в степу назирай.
Заплач з козаками дрібними сльозами
І мене з неволі в степу виглядай.
А поки що мої думи,
Моє люте горе
Сіятиму,— нехай ростуть
Та з вітром говорять.
Вітер тихий з України
Понесе з рососою —
Мої думи аж до тебе...
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш...
І могили, степи, море,
І мене згадаєш.

Аналіза поеми «Кавказ»

Одним з найпристрасніших (one of the most passionate/vehement) творів Шевченка є поема «Кавказ». Хоч там і не йдеться про Україну, проте проймаючись (being concerned) боротьбою кавказьких народів і щиро бажаючи їм перемогу над лютим ворогом — Росією, Шевченко задумується також і про долю власного народу та про його боротьбу за власну свободу. Поет заповідає своїм співвітчизникам ніколи не миритися (directs his countrymen never to accommodate themselves) з неправдою і насильством (oppression). Шевченко щиро вітав незламність і мужність (unbreakable spirit and courage) народів Кавказу, які зі зброєю в руках виступали проти зазіхань (desire to take over other countries) Росії і протягом багатьох років мужньо боролися за волю.

Російський царат постійно проводив неморальну політику розширення меж своєї імперії. У 1840—1845 роках вислано війська на Кавказ приборкати тамтешні маленькі народи (чеченців, осетинців, абхазів і так далі). Волелюбні жителі гір не підкорялись, а мужньо чинили опір. Особливо загострилася ця боротьба в Чечні, де її очолив сміливий Шаміль. Сили були нерівними, і війна закінчилася насильницьким приєднанням Кавказу до Росії.

У цій війні загинув друг Шевченка, маляр Яків де Бальмен (українець французького роду). Його смерть дала поштовх до написання поеми, і саме йому Шевченко присвячує „Кавказ". Захоплений мужністю народів Кавказу, палаючи гнівом не до кавказьких повстанців, які вбили його друга, а до Москви, що змусила де Бальмена відстоювати імперські інтереси, Шевченко написав „Кавказ" як своєрідну оду (пісню прослави) усім борцям за свободу. „Кавказ" побудований на ширшій, загальнолюдській основі; в поемі Шевченко захищає право на щастя усім народам.

Поема починається похмурим пейзажем гір, покритих неспокійними хмарами, горем жертв терору, людською кров'ю. Тарас Шевченко нагадує про давньогрецький міт, в якому говориться, що за те, що він навчив людей, як добувати вогонь, напів бог Прометей був прикутий до скелі саме в кавказьких горах. Боги не хотіли, щоб люди знали, як добувати вогню, бо знання — то сила. За цю провину боги закували Прометея до скелі і приставили до нього орла, який мав клювати-довбати (peck) його живого. А щоб помножити муки, зробили так, аби орел годувався прометеєвою печінкою ранками, і вечером печінка знов заростала для того, щоб та страшна кара продовжувалась щодня у віки.

Образ героїчного Прометея, борця за свободу й захисника людей, в поемі «Кавказ» символізує дух народу, його силу і витривалість. Орел же асоціюється з двоголовим орлом — символом царськоросійської імперії. Цар і всякі інші ворожі сили не можуть скувати

душі народу. Символіка цих образів підкреслює, що народ безсмертний, а його душа є вічно живою:

Не вмирає душа наша,

Не вмирає воля,

І неситий не виоре

На дні моря поле,

Не скує душі живої

І слова живого...

(саме ці слова виписані на монументі Шевченкові у Вашингтоні)

В іншій частині поеми Шевченко саркастично відтворює характер заяв, які російські завоювальники голосили жертвам своїх імперіялістичних зазіхань. Виразники (mouthpieces) російського походу проти народів Кавказу лицемірно запевняли підкорені народи, що „хліб і хату ніхто не відбере в них і не поведуть їх в кайданах ". Навпаки, вони твердили, російська наука навчить жителів Кавказу, як вирощувати правдивий хліб (а не вівсяний чурек), як будувати хати за російським зразком (навіщо потрібні традиційні саклі?!). Добровільно, чи недобровільно, підкорені народи навчаться бути вдячними Росії — і за ласку затримати те, що вже давно мали, і навіть за сонце.

Шевченко говорить про царсько-російську імперію як про тюрму народів:

А тюрм? А люду!.. Що й лічить!

Од молдованина до фінна

На всіх язиках все мовчить,

Бо благоденствує!

Образ тюрми пронизує (permeates) весь твір. Вражає саркастична обіцянка навчити народи, «як і тюрми мурувати», як кувати (forge) і носити кайдани". У поемі також згадується «Сибір неісходимий» — місце заслання борців за свободу. Поет закликає всі волелюбні сили світу об'єднатися в боротьбі проти спільного ворога — російського імперіялізму. Шевченко засуджує всяке насильство над націями і в гострому сатиричному стилі викриває імперський міт про "християнських просвітителів", що несуть примітивним народам освіту, мир, багатство, свободу. Об'єктом сатири є і безсоромні учені, які допомагають поширювати брехливо-вихвальні міти про матюшку-Росію, і лицемірна Російська Церква, що освячує імперську політику Москви та її завоювальницькі походи проти інших народів, ламаючи християнські заповіді.

Для легшого сприйняття поеми, пропонується поділити її на блоки (у передрукованому вище тексті поеми між кожним блоком є відстань).

Перший блок. „Прометей і орел":

- образ кавказьких гір „засіяні горем, кровію політі" (Росія нанесла там горе, проводить масові вбивства);
- образ Прометея, прикутого до скелі (поневолений народ), якому орел (російський цар) „довбе ребра" (витягає все, чого може);
- підкреслення того, що жоден тиран неспроможний вбити прагненні до волі, бо-ж „Не вмирає душа наша";
- образ „неситого" — царя, що обіцяє зробити те, чого не може („не виоре на дні моря поле"), як і не зможе скувати ні душу, ні слово, ні своїм злим ділом не принесе на себе ласку Божу.

Другий блок. „Молитва":

- розпачливе звернення до Бога, чому дозволяє несправедливість
- піддача Божій волі у вірі, що в кінці візьме верх Божа правда і вища справедливість.

Третій блок. „Які ми милостиві!" (merciful):

- цареві і сльозинка не потече з ока за величезні жертви, які його власний народ поніс у боротьбі проти кавказців (кажуть, що у війні за Кавказ Росія стратила пів мільйона власного війська), не згадуючи величезну кількість кавказців, яких погублено, і велике горе та страждання, що ця війна нанесла усім.
- ода (похвальне слово) кавказьким народам; тільки вони є справжніми лицарями, бо не йдуть завойовувати інші народи, а борються за власну свободу. Прийде час, і вони таки переможуть, бо за ними стоять Божа сила, воля і правда.

Четвертий блок. „Будьте вдячні за те, що ви покорені (subdued) Росією":

- лицемірне оправдання московського походу проти сусідних народів під виглядом поширення культури, цивілізації, християнства; брехливі обіцянки кавказцям;
- безсоромне визнання, що царська Росія — „тюрма народів", але виправдання цього тим, що на безмежних просторах імперії є суворий лад: „Од молдаванина до фінна на всіх язиках все мовчить, бо благоденствує!";
- повторне прославлення Росії, як носія культури та цивілізації; лицемірне вибілення Росіян, що не такі погані, як Гішпани (еспанці), які перекупувають украдених негрів.

Четвертий блок. „Картання лицемірів" (rebuke of hypocrites):

- пряий докір усіх, що задіяні (are involved) у монументальній брехні, на якій побудована російська імперія — цар, його двір, учені, які допомагають поширювати ту брехню, Російська Церква, яка служить на першому місці не Богові, а цареві і розбудові „імперії зла".

П'ятий блок. „Яків де Бальмен":

- прощання з дорогим другом-українцем, якому „не за Україну, а за її ката, довелось пролити кров добру".